

Közép-Európa helye a világrendben: az amerikai–közép-európai kapcsolatok a „Biden-doktrína” fényében

Central Europe’s Place in the World Order: U.S.–Central European Relations in the Light of the “Biden Doctrine”

Rada Péter

https://doi.org/10.47707/Kulugvi_Szemle.2023.4.6

Összefoglaló: A „liberális világrend” történelmi kivétel, amely mögött az Egyesült Államok hatalma áll. Éppen ezért annak napirendjét lehet az USA külpolitikájának a kontextusában értelmezni. Közép-Európa – és azt a jelen tanulmányban szűken értelmezve: a Visegrádi Együttműködés – ebben a keretben relevanciával bír, aminek a közép-európai–amerikai kapcsolatokban játszott szerepének ismerete alapot jelent a további kutatások és elemzések számára is. Ehhez kíván támpontot nyújtani a jelen tanulmány is: a célja, hogy megvizsgálja a világrendet elméleti szempontból, azonosítsa abban az Egyesült Államok szerepét, valamint a visegrádi országok számára létező kereteket. Mindezen felül az elméleti megközelítés szempontjából a „Biden-doktrína” fényében és a közép-európai–amerikai kapcsolatok vonatkozásában levonható következtetések megfogalmazására is vállalkozik.

Kulcsszavak: világrend, nemzetközi kapcsolatok elmélete, az Egyesült Államok külpolitikája, Visegrádi Együttműködés

Abstract: *The “liberal world order” is a historic exception which stems from the power of the United States. Thus, its agenda can be analyzed in the context of American foreign policy. The place of Central Europe – and, in the narrow meaning, the Visegrad countries, which is used in this publication – in this frame is relevant. The examination of this place and this frame elaborates a stable basis for further inquiries of the Central European–American relations as well. The latter is the goal of this study; that is, to theoretically analyze the world order, identify the role of the United States and the place of the Visegrad countries in the “liberal world order”. Furthermore, the study undertakes to draw theoretic conclusions in the light of the “Biden doctrine” to the Central European–US relations.*

Keywords: *world order, theory of international relations, the foreign policy of the United States, Visegrad Cooperation*

Bevezetés

A „liberális világrend” történelmi kivétel¹ – egy *bug* a klasszikus realista nemzetközi rendszerben –, amely annak ellenére, hogy nem vált univerzálissá, képes volt megakadályozni, hogy 1945 után nagyhatalmi háborúk törjenek ki. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy békét teremtett, vagy a nagyhatalmak ne vívtak volna, vívnának helyettesítő háborúkat – amelyekre éppen Ukrajnát említette példaként még az óvatos, és a 100 éves korában, 2023. november 29-én bekövetkezett haláláig aktív és meghatározó politikai gondolkodó, Henry Kissinger is.² E rend ellenzői természetesen rámutatnak a hibáira, a támogatói pedig beismerően elismerik azokat, de a liberális gondolkodók kiemelik, hogy ma nem létezik annak jobb alternatívája.³ Abban egyetértés van az elméleti szakirodalomban, hogy a liberális világrendet az Amerikai Egyesült Államok teremtette meg, egy nagyon különleges hatalmi konfiguráció adta lehetőség kihasználásával.

A jelen tanulmányban szerepelnek ugyan történelmi utalások a közép-európai-amerikai kapcsolatokra vonatkozóan, de a szerző semmi esetre sem kíván kronologikus áttekintést adni.⁴ Az írás célja inkább az, hogy arra világítson rá, hogy a liberális világrend szempontjából releváns összefüggések között mi alkothat egy olyan logikai és gondolati rendszert, amely hazánk és régióink számára is fontos az amerikai külpolitika megértéséhez és kezeléséhez. A megfelelő fogalmak azonosításával egy elméleti kutatási napirend alakítható ki, és éppen ezért kisebb csoda, hogy e fogalmi keretek a régióink vonatkozásában még mindig hiányosak a magyar szakirodalomban. Mindez nem jelenti, hogy senki sem foglalkozott volna külön-külön a világrend működésével, a régiókkal vagy az Egyesült Államok külpolitikájával.⁵

A kiindulópont – amelyet Budapestről nézve nehéz megkérdőjelezni – a hazánk és a régióink számára értelmezhető világ. A régió és így Közép-Európa nekünk elsősorban és leszűkítően a Visegrádi Együttműködést jelenti.⁶ Elfogadva azt az állítást, hogy regionálisan valóban léteznek olyan karakterjegyek a külpolitikában, amelyek inkább a visegrádi országokra jellemzőek, a tanulmány figyelembe veszi, hogy e logika alapján a V4 több nagyobb, egymást átfedő „biztonsági komplexum” alkotta értelmezési keret része is. Tehát habár a cél az, hogy a saját régióinkat értelmezzük, ahhoz az elemzési sorrend megfordítására van szükség. Azaz először a legnagyobb halmazt, a világrendet kell megvizsgáljunk, majd az Egyesült Államok által vezetett transzatlanti komplexumot, amely a regionális és a hazai (kül)politikai geometria értelmezési tartományát, az eszközök készletrendszerét is befolyásolja. Mindezekből az alábbi, hazánk szempontjából is releváns állítások következnek a régióink és a világrend vonatkozásában:

1. Magyarország külpolitikájának szuverén mozgástere van, és indokolt a nemzeti karakter, amely első körben regionálisan lehet meghatározó, mert

- a nemzeti szinten kialakítandó magyar érték- és érdekháló ott kerül először közvetlenül interakcióba más érdekekkel és értékekkel;
2. a régióknak intézményesen vitathatatlanul része a liberális világrendnek, így azt egyértelműen lehet a világrendet aktívan alakító Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok dimenziójában értelmezni;
 3. a hazai és/vagy regionális karaktert és mozgásteret exogén módon és intézményesen alakítja a liberális világrend, valamint a rendnek a fejlődése, amelynek szempontjából az Egyesült Államok külpolitikája (nem csak a régióknak vonatkozásában) alapvetően meghatározó.

A liberális világrend elméleti megközelítése

A liberális világrend elméleti megfogalmazása nem kis feladat, mert az egyszerre lehet liberális, miközben igazat adhatunk a realista jóslatoknak is. Ezt pedig az egyazon történelmi pillanatban tapasztaltaknak a más dimenziókból történő vizsgálata alapján bizonyítani is tudnánk. Az Egyesült Államok külpolitikai napirendjén szereplő kérdések egy része egyértelműen a liberális politika lecsapódásából adódik, mások pedig realista válaszokat generálnak.

A transzatlanti együttműködés a liberális világrenden belül egy sajátos „liberális buborék”. A realista hatalom lehetősége nem elhanyagolható, mert az Egyesült Államok fújta ezt a buborékot, és sikerült neki a Szovjetunió bukása után az egyedüli hegemon szuperhatalomként kialakítani a világrendet. Az USA a realista-materiális katonai, gazdasági és politikai hatalmának köszönhetően képes arra, hogy a napirendet a saját nézőpontjának megfelelően rögzítse, a többi résztvevőnek kevesebb levegőt és szabad mozgásteret hagyjon, és eseteként kényszerítse is őket a megfelelésre. A visegrádi országok érzékelik a liberális világrend árnyoldalait, de kritikusként csak éppen azért van lehetőségük fellépni, mert a buborékon belül vannak. Direkt napirendalkotó erejük nincs ugyan, de a szuverenitás hangsúlyozásával képesek indirekt módon befolyásolni az agendán már szereplő kérdésekkel kapcsolatos megoldási javaslatokat. Mindez csak akkor igaz, ha a napirendalkotó Egyesült Államok meg is hallja a visegrádi országok hangját. Ám ha nincs egységes és karakteres hang, akkor a turbulens külvilág zajában az álláspontjuk eltűnik, és nem érdemes azon csodálkozni, hogy a térségünknek alkalmazkodói szerep jut.

Elméleti szinten mindenképpen, de a gyakorlati politikai lépések tekintetében is egyetérthetünk abban, hogy létezik egy olyan karakteres regionális adottság,⁷ amely befolyásolja hazánk és a régióknak külpolitikáját, és arra a legnagyobb hatással – nem meglepő módon – a szövetségi rendszerünk vezetői (azaz az Egyesült Államok és – a régióknak szempontjából nem elhanyagolható módon – az Európai Unió) által kialakított és követett napirend alapvető hatással bír.

Az a feltételezés szintén elfogadható, hogy a jelen világrend liberális, és azt a liberális Nyugat napirendjén lévő kérdések befolyásolják – ez a neoliberális megközelítés, de hangsúlyos neorealista elemekkel, ha a NATO-t is bele vesszük az egyenletbe –, illetve a kérdések magát a rendet tükrözik vissza. Bár a Nyugat sem egységes minden egyes gyakorlati döntés tekintetében, de azt a leegyszerűsítést elfogadhatjuk, hogy az Egyesült Államok a meghatározó napirendalkotó szereplő, így a vele való bilaterális viszony – a közép-európai–amerikai kapcsolat – kifejezetten fontos. Másrészt viszont el kell ismerni, hogy a többi alkotóelem, állam is hatással van arra, hogy rendszerszinten milyen kérdések kerülnek a napirendre, és következésképpen hogyan változik a világrend. Hogy csak egyetlen példát ragadjunk ki: hazánk külpolitikáját a nemzetközi rend és a nemzetközi események befolyásolják, de a magyar érdekeket és értékeket egy hosszabb és belülről építkező folyamat határozza meg (ez egy individualisztikus megközelítés, amely inkább klasszikus realista vagy klasszikus liberális). Tehát az, hogy mit gondolunk a minket érő kihívásokról, Magyarországnak a nemzetközi rendben elfoglalt helyéről (lásd: középhatalmiság célja⁸), először a régiókon belül jelenik meg, és ha a regionális kérdésspecifikus⁹ komplexumban a partnereink validálják, akkor az a liberális rend szintjén is befolyással lehet.

$$S = L (R1, R2...) +/- IL (O1, O2...)$$

$$L = R1 +/- R2...$$

$$R1 = +/- H, P, CZ, SK$$

A képletben szereplő betűk feloldása:

S: a nemzetközi rend; L: a liberális rend és tagjai; IL: a renden kívüli régiók; O: a rend szereplői; R: a liberális rendben belül az egyes régiók, szereplők, ahol az USA, az EU, de Közép-Európa is egy, a többit átfedő egység.

A képlet nem vonatkozik az egyes szereplők egymáshoz viszonyított méretére, súlyára. Tegyük fel, hogy R1 Közép-Európát jelenti, akkor az a V4-országok egyéni érdekeitől függ.

A nemzetközi rend viszont ez esetben is hasznos kiinduló alap, és érdemes azt nem csak a formális nemzetközi jog és a nemzetközi intézmények leszűkítő keretei között értelmezni. Ha ugyanis így teszünk, akkor például az ENSZ-nek az agresszió megfékezésében való kudarca a rend kudarcával lenne egyenértékű. Oroszország minden szempontból megszegte az intézményes rend szabályait 2022-ben (és azóta folyamatosan), és ez az intézményes rend nem képes a megfelelő válaszra. Az ENSZ BT akár erőszakos retorziókra vonatkozó felhatalmazást is adhatna, de – érthetően – ez az orosz–ukrán háború esetében nem fog megtörténni, ám ez nem jelenti a rend bukását, mert már számos mechanizmus bizonyította, hogy annak az egyoldalú felrúgása súlyos (még ha nem is azonnali) következményekkel jár. Ez egy magyarázat arra, hogy racionális számítások szerint az elmúlt évtizedekben a „liberális rendből” profitáló Kínának miért nem

éri meg, hogy valamilyen világvezető pozícióra törő nemzeti érzület hullámát meglovagolva kilépjen belőle. Tegyük hozzá, hogy ez csökkenti a 20. századi hidegháborúhoz hasonló kialakulásának az esélyét is, mert Kína sokkal, de sokkal több szállal kötődik a „liberális rendhez”, és jobban is függ attól, mint annak idején a Szovjetunió.

A liberális világrend neoliberalis nézőpontból (de akár idealistából is) az a keret, amelynek a határait feszegetni lehet, de súlyosabb veszteségek nélkül átlépni nem. Azaz – az államokat antropológiai jegyekkel felruházó liberális és realista elmélet szerint is – az önszegélyre épülő, önérdékkövető és hatalom-maximalizáló rendben az államok javítóintézetben letöltendő életfogytiglani relatív szabadságvesztésre vannak ítélve. Szabadságvesztésre, mert a szuverenitásuk a nemzetközi rendszerben nem korlátlan, és vagy a neoliberalis függőségek, vagy a neorealista túlélési ösztön miatt nem tehetnek meg bármit. Viszont ez relatív, mert a „liberális rend” is a vesztfáliai típusú nemzetállami szuverenitásra épít, amelynek értelmében a nemzetközi rendszer „szent tehené” a szereplők szuverén egyenlősége és a belpolitikájuk teljes szuverenitása.¹⁰

A liberális világrend a közép-európai–amerikai kontextusban

Az elméleti megközelítés összefoglalásaként a következő feltevéseket fogalmazhatjuk meg a nemzetközi rendszerrel kapcsolatban, amely értelemszerűen hatással van régióakra és a közép-európai–amerikai kapcsolatokra is:

1. a nemzetközi rendszer államközpontú, az államok önérdékkövetők, és az érdekeik a belső adottságaikból fakadnak – azaz az államon belül „konstruálódnak” az érdekek és az értékek, a létező érdek követése racionális, viszont annak a kialakulása nem;
2. létezik egy nemzetközi rend, amely az államok önérdékkövető magatartásának a kompromisszumaként intézményesedett, amiket lehet normáknak vagy nemzetközi értékeknek nevezni;
3. a nemzetközi rend anarchikus ugyan, de hatással van a szereplőire, és „újra-konstruálja” az érdekek hálózatát, továbbá az intézményes kompromisszumon keresztül a hierarchia vagy a kontrollált anarchia irányába lép el;
4. a nemzetközi renden belül léteznek alrendszerek, amelyekben regionálisan vagy bizonyos kérdések mentén tematizálva karakteresebben jelenik meg a rend „szocializáló” hatása, azaz a hierarchia – ilyen Közép-Európa, Európa vagy a Nyugat, ahol a kölcsönös függőségek erősebbek, és akár regionálisan (EU), akár globálisan is intézményesülhetnek ideológiai síkon („demokráciák világa”);
5. a nemzetközi rend egyes szereplői képesek lehetnek a saját önérdéküket követve kialakítani a szocializációt, amelynek a modern nemzetállami formájára az USA, a posztmodernre¹¹ pedig az EU a példa;

6. a nemzetközi rend egészének az érvényességét nem kérdőjelezi meg, ha egyes szereplőkre a szocializáció nem ugyanolyan mértékben hat.

Maradhatnak eltérések még a szorosan értelmezett alrendszeren vagy a liberális, demokratikus magon („liberális buborékon”) belül is, amelyek a végső soron meghatározó, belsőleg kialakult érdekek és értékek különbözőségéből fakadnak. Azonban sem ez, sem pedig a „liberális renddel” szemben erőszakos kihívóként fellépő szereplő – például ma Oroszország – nem rengeti meg könnyen a rendet. A rend maga is folyamatosan változik, de paradigmaváltásra utoljára 1991-ben, a Szovjetunió bukásakor volt példa. Sem Kína, sem Oroszország nem képes megfelelő alternatívát kínálni, amely olyan „szocializációs” képességekkel rendelkezne, mint amik a liberális világrendre jellemzőek, vagy bizonyos mértékben a Szovjetunióra volt igaz a szovjet blokkon belül, azaz a második és kisebb mértékben a harmadik világban.

A fentiek eredője, hogy a nemzetközi rend nem lehet folyamatosan anarchikus, mert változik, s ez nemcsak a hatalom materiális, a szereplők közötti megoszlását módosítja vagy annak a következménye, hanem a szereplők belső és külső érdekeit is, azaz a szocializációt. A nemzetközi rendszer az a „tudásközpont”, amely az érdekek eredőjéből kialakult kompromisszum, és amelyből a szereplők viselkedésére választ adó sémákat lehet „letölteni”, miközben az érdekeiknek megfelelően ők maguk is folyamatosan „feltöltenek” elemeket. Vagyis a világrend a nemzetközi rendszer „Wikipédiája”, ahol jelen esetben a liberális tartalom van túlsúlyban. De a Wikipédia sem omlik össze, ha új, a korábitól akár gyökeresen eltérő tartalommal bővül. Szintén ez a hasonlat világít rá, hogy egyes kérdésterületekhez a kérdés tulajdonságától függően különböző tartalomcsoportokat lehet letölteni, amelyek jelentősen eltérő válaszokat adhatnak. Ez a V4-es szűkítő a Közép-Európa-fogalomra vonatkozóan is indokot adó kérdésspecifikus biztonsági komplexum elmélete.¹²

A liberális világrend változásához hozzájárul az Egyesült Államok külpolitikai napirendje és az azon szereplő tételek menedzselése, de a regionálisan erős szocializációs hatású közép-európai együttműködés – nevezetesen a V4 mint alrendszer – igenis befolyással van például arra, hogy Magyarország érdekei hogyan alakulhatnak. Az érdekek viszont belül jönnek létre, így hazánk is alakítja a közép-európai érdekkompromisszumot, míg a közép-európai érdekek (főleg ha eltérnek az unióstól) hatással vannak az EU működésére, amely pedig az EU–USA-kapcsolatokat vagy akár – közvetlenül az amerikai külpolitikai napirendre kerülve – magát a liberális világrendet befolyásolja.

A liberális világrend változásával kapcsolatban olyan állítások merültek fel, hogy a világrend megbukott, és a nacionalizmus és a populizmus aláássa azt az internacionalizmust¹³, amely az Egyesült Államok által működtetett rendet jellemezte 1991 óta. Fontos megjegyezni, hogy a nacionalizmus

az internacionalizmussal ellentétes fogalom ugyan, de mivel az utóbbi nem eredendően liberális, az előbbi nem lehet automatikusan a liberálisnak a fordítottja. Talán éppen az internacionalizmus gyengíti a rendet, hiszen a liberális értékeknek a nemzetközi szintéren való erőltetett terjesztése („offenzív liberalizmus”) nem éppen toleráns viselkedés, vagyis nem liberális. Erős érvek jelentek meg az Egyesült Államok hanyatlásával kapcsolatban is. De az, hogy a Washington által kialakított értékek és érdekek mentén működő szocializációs rend nem mindenki szempontjából jelent automatikus igazodást, nem jelenti a rend bukását. Történelmileg igazolható, hogy a birodalmak esetében a terjeszkedés vége egyben a hanyatlásukat is jelentette. Azonban a liberális világrend az alkotóitól függetlenül is meghatározó szerepet tölt be például a multilaterális nemzetközi szervezeteken keresztül, továbbá a nemzetközi biztonsági egyezmények miatt, valamint a globális kereskedelmi és gyártási láncok tekintetében, illetve a pénzügyek teljes globalizálódásának köszönhetően, mindezen felül az olyan kihívások kezelésére való képessége következtében, amelyek rendkívül negatívan hatnak azokra is, akik magát a rendet kritizálják.¹⁴

A dichotóm logika a 20. század sajátja volt, és az Egyesült Államok által vezetett poszthidegháborús liberális világrend éppen azt a szembenállást értelmező és az elméletekben is jelen lévő karakterisztikát haladta meg. Nem véletlen, hogy az e jelenséget tudományos körben megfogalmazó Francis Fukuyamának a történelem végére vonatkozó teóriája¹⁵ hihetetlen sebességgel tett szert népszerűsége a globális szakmai körökben, és hogy éppen ez az elméleti megállapítás – vagy pontosabban: allegória – az, amit a lehető legtöbben és a legélesebben kritizáltak azóta még liberális oldalról is. Az emberi gondolkodás történetében visszatérő motívum, hogy a valóságot ellenpárok segítségével próbáljuk leírni,¹⁶ és a múlt század történelmi eseményei is ezen ellenpárok létezésének az érvényességét látszódtak igazolni. Ilyen az első világháború, azaz a liberális és a 19. századi hatalmi egyensúlyi politikára épülő világrend szembenállása; a második világháború, tehát a demokráciák és a fasiszta totális diktatúrák harca; valamint a hidegháború, a liberális demokráciák és a kommunizmus küzdelme. Ha jobban belegondolunk, ezt a leegyszerűsítést és a nemzetközi kapcsolatokat „normális” menetére jobban hasonlító megközelítést hozza vissza a bideni „demokráciák világa”, amely a Washingtonban kialakított kritériumok alapján liberális demokráciákra és illiberális autoriter rendszerekre osztja a világot.¹⁷

Ahogy arról már szó volt, a liberális világrend történelmi kivétel¹⁸ – csupán a Szovjetunió felbomlása óta, tehát 32 éve létezik –, és azért jöhetett létre, s maradhatott fenn ilyen sokáig, mert az Egyesült Államok megkérdőjelezhetetlen és kihívóktól mentes, materiálisan is értelmezhető hatalmán nyugodott. Lehet, hogy ez a materiális hatalmi bázis viszonylag csökkent, de a liberális rend annál is fontosabb pillére még mindig erős. Az Egyesült Államokat ugyanis az tartja továbbra is a liberális rend középpontjában, hogy annak tagjai, de tulajdonképpen

még a kritikusi is többet profitálnak a működéséből, mint amennyit a fenntartására áldoznak. Ha pedig a lehetőségköltségeket nézzük, összehasonlíthatatlanul magasabb árat kellene fizetnie minden egyes országnak, ha a konfliktusokat enyhítő nemzetközi intézmények nélkül, saját magának, egyedül kellene fenntartania a biztonságához szükséges állapotot a nemzetközi kapcsolatok minden egyes területén (azaz nem csak a katonai dimenzióban).

Azt egyébként Joe Biden is jól érezte, hogy a renden belül vannak olyan országok – a liberális demokráciák –, amelyek önként és a saját maguk által (is) vallott értékek mentén kívánják a rendet fenntartani, míg mások az értékeket nem osztják, de az érdekeik (legalábbis rövid távon) nem ellentétesek a rend logikájával. Ez utóbbiak száma olyan nagy – főleg az első csoporttal együtt –, hogy a tehetetlenség törvényét figyelembe véve nehéz elképzelni, hogy a rend aktív megdöntésére törekednének. A Washington vezette „észak-atlanti dizájn centerben” megalkotott elvek, normák, intézmények továbbra is vonzóak lesznek mindaddig, amíg az Egyesült Államok (és a Nyugat) hitelesen tudja képviselni azokat. Ha ez a hitelesség csökken, például a rendszer hibáit aránytalanul, önös érdekekből felnagyító, de egyébként valós kérdéseket feszegető – tévesen liberális vagy konzervatív jelzővel ellátott – mozgalmak (pl. a *Black Lives Matter* [BLM], illetve a másik oldalon a *Make America Great Again* [MAGA]) miatt, azon nem csak az Amerikai Egyesült Államok, hanem a liberális világrend is veszít.

A liberális logika definiálta az „új világrendet” 1991 után, és a mai nemzetközi kapcsolatoknak ez a rend képezi a törzsét, és arra épült például az ENSZ és a NATO is. Éppen ezért, ha (csak) ezt tekintjük kiinduló alapnak, akkor mindenképpen túlzó az a jövőkép, amely a valódi multipoláris világot,¹⁹ vagy Kína és/vagy Oroszország globális hatalmát vizionálja. Az akkor lenne lehetséges, ha Peking vagy Moszkva egy olyan alternatívát tudna kidolgozni és működtetni, amely jobb a jelenleginél, és azt önként követné is a nemzetközi közösség²⁰ – azaz nem elég, ha a két fél csupán a jelenlegi rend hibáira hívja fel a figyelmet. A hibák nem magát a rendet kérdőjelezik meg, legfeljebb Washington szerepét és dominanciáját, mert a liberális rend egyben önkorlátozó ökoszisztéma is, amelynek a fenntarthatóságát éppen az adja, hogy kiegyensúlyozza az értékek különbözőségéből fakadó érdekellentéteket. Az Egyesült Államok azért tudta ilyen hosszán meghatározni a rendet, mert annak a fenntartását helyezte a külpolitikája célrendszerének az élére, még akkor is, ha az Washingtonra nézve nagyobb költségekkel és viszonylag kevesebb haszonnal járt, mint a partnerekre.

Ez jelenti az eredeti alapot, amelyet azonban Washingtonban is sokszor elfelejtene – például akkor, amikor nem az ökoszisztéma egyensúlyát látják, hanem az értékkülönbségek miatt jelentkező költségeket, és erőszakosan egyformává akarják tenni a rend tagjait (a demokráciaterjesztés George Walker Bush, illetve a felsőbbrendűség hangoztatása Biden esetében), vagy amikor éppen ki kívánnak vonulni a rendből, és több hozzájárulást követelnek annak többi

haszonélvezőjétől (a neoizolacionista és tranzakcionista gondolkodás Donald Trumpnál). A hierarchikus birodalmi és „vazallusi vagy szatellit” viszonyrendszerhez képest – amelyben a gyengébb államok egyrészt sebezhetőnek érzik magukat, másrészt a túlélési ösztönük miatt hódolnak csak be az erősebbnek – a liberális világrend abban hozott újat, hogy a kevésbé erős országok nem a hatalmuk növelésében látták a túlélés kulcsát, hanem hisznek az együttműködés szabályozott keretén belüli védelemben, és így a számukra legkedvezőbb területek (például gazdaság, kultúra) felé fordulhatnak.

Biden-doktrína?

Joe Biden az elnöksége kezdetén a külpolitikai retorikájában is világosan megfogalmazott elvárásként jelenítette meg az európai szövetségesekhez fűződő kapcsolatok fejlesztésének az igényét, s egyfajta „demokráciák világában” értelmezte azt.²¹ Az Ukrajna ellen 2022 februárjában elindított orosz agresszió és invázió még egyértelműbbé tette, hogy az erős és egységes EU valójában Washington jól felfogott érdeke (érdekes módon, a Krím 2014-es annektálása még hagyott kétségeket). Biden már a hivatalos beiktatását megelőzően ambíciózus terveket fogalmazott meg a transzatlanti együttműködés terén, amelyek alapvetően pozitív várakozásokat tartalmaztak. Kijelentette, hogy „Amerika visszatért Európába” – majd ezt megerősítette a Müncheni Biztonságpolitikai Konferencián,²² egy évvel később pedig, de már egészen új okok és körülmények miatt, az orosz inváziót követően Varsóban is.²³ A győzelmi beszédnek ható eredeti kijelentés során azonban figyelmen kívül hagyta, hogy az európai – és köztük a V4-es – országok nem maradtak passzívak a Biden elnökségét megelőző években, és elkezdtek újraértelmezni a „különleges kapcsolatban”²⁴ és a változó világrendben betöltött helyzetüket és szerepüket, elsősorban Kína hatalmi pozíciójának a növekedését figyelembe véve.

Biden külpolitikájában az Európa felé való (vissza)fordulás már a hivatalba lépése kezdetétől az Oroszországgal szembeni front megerősítésére is szolgált, ami, sajnos, nem bizonyult megalapozatlan gondolatnak. Az amerikai elnök az Egyesült Államok helyét a demokráciák világának a vezetőjeként jelölte ki,²⁵ és úgy gondolta, hogy e tekintetben az uniós és az amerikai érdekek is egybevágnak. Ugyanakkor mindez a demokráciák és a diktatúrák között egyfajta globális konfliktust vetít előre, ami nem feltétlenül esik egybe az EU érdekeivel és a kínai (és természetesen az orosz) kapcsolatok fenntartásának a szükségszerűségével.²⁶

A liberális világrend – hasonlóan a bideni logikához – a liberális elvek „gyűjteménye”, amelyek alkalmazásának a célja, hogy a hasonlóképpen gondolkodó demokráciák stabilitásán nyugodva az egész világot fenntarthatóvá tegyék.²⁷ Ez alapján liberális világrendről akkor is van értelme beszélni, ha nem minden

nemzetközi szereplő egyforma; azonban a kifejezés értelmét veszti, ha a magot jelentő liberális demokráciák nem léteznek – következésképpen a „liberális buborékon” (mag) belül nem érdemes tolerálni a különütasságot és az illiberális fordulatot. A világrend liberális megközelítése szükségszerűen normatív, és eredendően jövőbe tekintő: a saját szemüvegén keresztül ítéli meg a világot és utópikusan egy jobb és élhetőbb világot vázol fel elérendő célként.²⁸

Az intolerancia megnyilvánulása Magyarország szempontjából is fontos politikai téma volt az elmúlt évtizedben, de a liberális világrend strukturális logikáját és fejlődési dinamikáját tekintve az éppen a fentebbi gondolatmenet miatt nem meglepő. A liberális világrend logikájából fakadó recept, hogy a liberálisoknak a saját maga (az Európai Unió és az Egyesült Államok) megerősítésén keresztül kell példát mutatnia és a belső stabilitásból fakadóan a rend – a ma rendkívül divatos, de sokak által a megértést nélkülözve használt kifejezéssel élve – rezilienciáját növelnie. Továbbra is a nemzetállami szuverenitás univerzálisan elfogadott elve az – amit az EU esetében néha hajlamosak vagyunk elfelejteni –, ami segíti a nemzetközi közösség tagjait, hogy az egyenlőségükben bízva együttműködjenek a nemzetközi rendben még akkor is, ha a annak más tagjai esetleg viszonylag többet profitálnak abból.

A világrend és az amerikai–visegrádi kapcsolatok

„Visegrád szellemének”²⁹ gondolköre nem értelmezhető a hagyományos realista–liberális logikában. A visegrádi csoport minden országa tagja az Európai Uniónak és a NATO-nak, és bár a kül- és a biztonságpolitikájukat valamiféle nemzeti érdek vezérli, a hagyományos, klasszikus realista hatalompolitikai kategóriák nem igazán képesek értelmezni a politikai cselekvéseiket. Ahogy a liberális institucionalizmus és egyéb liberális elméletek több eleme (interdependencia, demokratikus béke) is releváns a visegrádi csoport „biztonságpolitikai gyakorlatának” a megértéséhez, holisztikusan azok sem tudják a V4-nek és Magyarországnak a helyzetét, illetve az elmúlt évtizedekben bejárt útját megragadni. A térség országainak a biztonságpolitikáját csakis a múltban elképzelt lehetséges jövők közötti – részben érdekalapú és tudatos, részben viták során formálódott, részben pedig alapvető értékválasztásokból és a képzelet konstruktív erejéből táplálkozó – választásként lehet rekonstruálni. A V4-ek esetében a regionális biztonsági komplexum különösen érdekes vizsgálati téma, miután 2014 márciusában a csoport védelmi miniszterei megállapodtak egy közös védelempolitikai stratégia kidolgozásában.³⁰ A biztonságiasítás „nyelvezetére” lefordítva azt is mondhatnánk, hogy a V4-ek alkotta biztonsági közösségben az állami szereplők kísérletet tettek és tesznek arra, hogy közösen biztonságiasítsanak egyes fenyegetéseket.

Miért releváns mindez a régióink és hazánk szempontjából, és hogyan indokolja a liberális világrendhez való tartozás hasznát? A NATO a fentiek szerint nem fogható fel pusztán érdekközösségnek – máskülönben kétséges, hogy a hidegháború utáni világban, a szovjet katonai fenyegetés elmúltával fennmaradhatott volna. Azonban alapvető jelentőséggel bír, hogy a szövetség a tagjai számára komoly kollektív védelmi, illetve elrettentő képességet biztosít. Annak hiányában Magyarország és a V4 többi állama képtelen volna a maga biztonságáról megfelelően gondoskodni.³¹ Ténylegesen autonóm semleges országgként megengedhetetlenül költséges haderőfejlesztésre lenne szüksége, más esetben pedig valamilyen külső hatalom érdekeinek kellene alárendelődnie. Ha ez a külső hatalom az Egyesült Államok, illetve a NATO lenne, akkor Magyarországra is vonatkozna a szövetséggel járó függőség, illetve orientációs kényszer, viszont tagság nélkül nem vehetne részt a NATO döntéshozatalában.

Az elemzők és a politikai szereplők is egyetértenek abban, hogy a nemzetközi rend tekintetében alapvető változást hozott Oroszországnak az Ukrajna elleni – nem provokált – agressziója és a háború. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a hidegháború óta eltelt három évtizedben számos olyan fordulópontnak lehettünk a tanúi, amelyekkel kapcsolatban a tudományos közösségen belül megerősödött az igény, hogy értelmezzék az „új világrendet”.³² Elég, ha csak az elmúlt évtizedre tekintünk vissza, amely rendkívüli pesszimizmussal kezdődött, és a globális terrorellenes háború miatt túlterjeszkedett és a globális gazdasági válság által megtépázott Egyesült Államok vezette világ hanyatlásának a képét vetítette előre.³³ Ez nem történt meg; annak ellenére sem, hogy a minimum regionálisan megerősödött Kína és Oroszország is újra kihívóként szerette volna láttatni magát. De vitán felül áll, hogy az Egyesült Államok továbbra is a világ vezető nagyhatalma, és az 1945-ben általa (is) létrehozott, majd 1991 óta „egyedül” irányított (neo)liberális világrend még mindig áll, és a rendszerszintű alternatívája nem jelent meg.

Az elmúlt három évtized egyes történelmi fordulópontjai rendszerszintű kihívásokként is értelmezhetőek, de a következményként megjelent gazdasági-társadalmi nehézségek a belpolitikát is alakították, és a rend, valamint az értékek és érdekek tekintetében is alapvető kérdéseket vetettek fel. A „demokráciák világa” elismeri, hogy a cél a liberális világrend fenntartása, de elfogadja, hogy bár a rend globális, mégsem kell mindenkinek feltétlenül osztania annak minden célját, és lehet létezni a renden kívül is. Azaz az Egyesült Államok akár toleráns is lehet az e világon kívüli szereplőkkel, amíg azok magát a rendet nem fenyegetik – washingtoni szempontból: amíg az amerikai célokat (amelyek súlyos eleme a rend fenntartása) szolgálják. Ugyanakkor a renden belül nem lehet toleráns, mert a „demokráciák világa” tagjainak erőseknek kell lenniük, hogy a „kagani dzsungel”³⁴ ne tudjon visszaozni.

Természetesen ez utóbbi feszültséget szül a renden belül, de az amerikai progresszív-liberális elvek – szándékosan nem az „érdekek és értékek” – mentén történő egységesítés jóval kevesebb figyelmet és energiát igényel. A „liberális rend”, a globális szabályrendszer és logika – amely egyébként még Kínának is előnyöket ad – akkor tartható fenn, ha a „demokráciák világa” az amerikai belpolitikában „konstruálódott”³⁵ értékeket egységesen vallja. Éppen ezért nem annyira meglepő, hogy a valójában stabilan demokratikusnak tekintett szövetségeseket kritizálják, és nyomást gyakorolnak a belpolitikájukra is. Azaz a „buborékon” belül számon kérhető a liberális rend ideológiai alapjait jelentő minden elem – a szabadkereskedelem, az emberi jogok progresszív (azaz folyamatosan bővülő körének) védelme, valamint a béke, a biztonság és a baráti külpolitika – egyszerre történő teljesülése, ám a buborékon kívül elfogadható, hogy valamelyik elem sérül.

A közép-európai-amerikai kapcsolatokra vonatkozó következtetések

2022 februárjában Oroszország megtámadta Ukrajnát, ami a nemzetközi renddel kapcsolatos számos megállapításunkat megkérdőjelezi. Az orosz agresszió a nemzetközi rendszer tesztje, és kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban is, hogy a V4 hagyományos értelemben vett regionális biztonsági komplexum-e.³⁶ A nyitott kérdésektől eltekintve abban egyetérthetünk, hogy az ukrán területek ellen indított támadás a történelemkönyvekben fordulópontként fog bevonulni, és a nemzetközi kapcsolatok működését illető számos, sokszor kényesen őrzött alaptételt is újra kell gondolnunk. Vitán felül áll, hogy a V4 érvényessége nem szűnik meg, és a mai világunkban szükség van regionális szinten kialakuló/létező politikai együttműködésekre, amelyek a térségenként eltérően megjelenő (akár) globális kihívásokkal szemben is rugalmas és hatékony válaszokat tudnak adni.

De már az ukrajnai háború előtt is felmerült a szakmai vitákban, hogy a regionális biztonsági komplexumok elméleti kerete szűk, és nem is teljesen alkalmazható a V4-ek esetében, s a visegrádi országok tevékenysége inkább egyfajta kérdésspecifikus regionális együttműködés.³⁷ Azaz a regionális karakter valóban megjelenik, de csak a közösen értelmezett kihívások és az azokra adott válaszok tekintetében. A kérdésspecifikus biztonsági megközelítés a számos vita és az eltérő szempontok ellenére a stratégiai kérdésekben az elmúlt 30 évben inkább erősítette az együttműködést. „Visegrád szelleme” az az összekötő kapocs, a logikai és valójában a gyakorlati intézményes „ragasztó”, amely 1991 óta lehetőséget adott arra, hogy a visegrádi országok rugalmasan tudják folytatni az együttműködésüket, és közösen lépjenek az európai vagy a globális szintre, hogy megjelenítsék a regionális érdekeket, amelyek a nélkül kevésbé lettek

volna láthatóak az „észak-atlanti dizájn centerben”. Az egyes kérdések így hatnak egymásra, szorosan összefüggenek, és kérdésspecifikus biztonsági szuperkomplexumokká válnak³⁸, amelyek folyamatosan változnak is.

Az amerikai külpolitikában jelenleg filozófiai párbeszédnek zajlanak a régiókkal kapcsolatban, illetve a régiók miatt, és egyes szavakról és kifejezésekről folytatnak vitákat. Már az új évszázad első évtizede végén folyamatos kérdés volt, hogy az Egyesült Államok továbbra is képes lesz-e ellátni azt a szerepet, amelyet a hidegháború vége után töltött be. Az „*America First*” jelszó nem Trumpnál jelent meg először, mert már Barack Obama idején igény mutatkozott arra, hogy az Egyesült Államok kissé visszavonuljon a világpolitikától, és a saját belső gazdasági és társadalmi problémáira tudjon koncentrálni. Mindezt sokan úgy értékelték, hogy az unilateralizmus korszaka véget ért, és újra a multilaterális világot éljük, amelyben jelen vannak Washington kihívói. Kína azonban nem elég erős, Oroszország pedig most utoljára lehet képes a világpolitikai eseményekbe beleszólni. Ez az elképzelés vezetett a 2022-es invázióhoz.³⁹ Bár a helyzet – főleg Kína esetében – változhat, de ez nem fogja azt jelenteni, hogy az Egyesült Államok hatalma a közeljövőben csökkenne.

Az Amerikai Egyesült Államok a hidegháború vége óta különleges helyet foglal el a nemzetközi rendszerben, s ebben tulajdonképpen minden elméleti irányzat egyetért.⁴⁰ A neoliberais (neokonzervatív) Robert Kagan⁴¹ mindezt anynyiban egészítette ki, hogy a történelmi fejlődést és az anarchikus nemzetközi rendszer logikáját tekintve – amelyről a liberális és a realista *mainstreamen* belül szintén egyetértés mutatkozik⁴² – az USA dominanciája kivételt jelent, mert a realista szemszögből megfogalmazott érdekei egybeestek a (neo)liberais rend megerősítésének és fenntartásának az igényével. E „liberais hegemonia” létrejöttének a kulcsa az volt, hogy kihívó nélkül az Egyesült Államok olyan erőssé válhatott a nemzetközi rendszerben, hogy tisztán liberális külpolitikát tudott folytatni, amelynek a célja a belső értékekből fakadó érdekek mentén a liberális rend terjesztése, a liberális demokráciák körének a bővítése, valamint a nemzetközi kormányzást segítő intézmények erősítése. Az amerikai külpolitikának a nemzetközi események által meg nem cáfolt feltételezése az volt, hogy a maga képére formált világ mindenki számára biztonságosabb, és a valódi fejlődés lehetőségét biztosítja.⁴³

2019 szimbolikusan is fontos év volt (2024 is hasonlóan kerek év) Közép-Európa és Magyarország számára a „liberais világrendben”, mert akkor ünnepeltük a rendszerváltás 30., a NATO-tagság 20., valamint az EU-integráció 15. évfordulóját. Ezek az események az elmúlt három évtizedben a visegrádi térség országai külpolitikájának a sarokpontjait jelentették. Abban az esztendőben arról is megemlékeztünk, hogy hazánk újra csatlakozhatott a „Nyugathoz”. Jaltában az ország feje felett döntöttek, és a valódi sorsára sem lehetett befolyásunk négy évtizeden keresztül. Ez azonban megváltozott 1989-ben; és bár az elmúlt

harminc-egynéhány esztendő nem mondható könnyűnek, s a demokratikus átalakulás és az intézményi, gazdasági és társadalmi reformok sem voltak zökkenőmentesek, Magyarország ma a nyugati biztonsági architektúrának és szövetségnek a teljes és egyenjogú tagja. Ez a tagság visszaadta hazánknak azt a lehetőséget, amelyet a második világháborúval elveszítettünk: hogy az ország azon értékek, s ami még fontosabb, azon érdekek mentén fejlődhessen, amelyekre addig nem volt módja. Az euroatlanti integrációnak nem volt, és nincsen alternatívája. Természetesen vannak és lesznek is viták és nézeteltérések ez ügyben, de azok a szövetséget magát inkább előrébb viszik, mintsem megkérdőjeleznék annak az érvényességét.

Közép-Európa a szövetség része lett, de az „újonnan” érkezők nem mindig érezték úgy, hogy tényleg befogadták őket. Az elhagyatottság vagy elhanyagoltság érzése vissza-visszatérő és nem is mindig indokolatlan érzés. Az Európai Unióhoz vagy a NATO-hoz való igazodási szándék az elmúlt évtizedekben azzal a következménnyel járt, hogy a közép-európai országok gyakran kritika nélkül vettek át intézményeket, szabályokat, és a térségünkben zajlott, gyakran különböző folyamatokra kevésbé reagáltak, s azok kezelése háttérbe szorult. A 2000-es évek közepéig az energiabiztonság kérdése kevésbé volt hangsúlyos az EU-n belül, 2015-ben pedig a közösség meglepődött, hogy egy „új” tag álláspontja milyen markáns lehet az illegális migrációval kapcsolatban.

Magyarország érdeke, hogy az euroatlanti szövetségnek a tagja legyen, azonban az elmúlt húsz és tizenöt év arra is rámutatott, hogy ez a közösség csak akkor működik, és akkor lesz képes a kihívásokat kezelni a jövőben, ha a tagjai egyenrangúan tudják az érdekeiket megjeleníteni. Az őszinte párbeszéd az Egyesült Államok érdeke is. A közép-európaiaknak az az érzése, hogy elfelejtették, vagy nem értik meg őket, nem segíti a közösség fejlődését. Washington – többek között a világgazdasági válság következtében is – elfordult a térségünktől, és miközben egyre kevesebb figyelmet tudott szentelni az itteni országokra, új reflexek alakultak ki. A 2010-es évek elejétől kezdve egyre gyakoribbá vált, hogy a Fehér Ház viszonylag éles kritikákat fogalmaz meg a szövetségeseivel szemben, illetve nyíltan beavatkozik azok belpolitikájába,⁴⁴ amire korábban nem volt példa, és a szövetségen belül feszültségeket okozott az új hangvétel.

Mindezek a tapasztalatok, valamint a súlyos dilemmák, amelyeket meg kellett válaszolni, iránytűkként szolgálhatnak arra vonatkozóan, hogy miként erősítsük meg a regionális rezilienciát, és hogyan készüljünk fel a jövőben is minden bizonnyal egyre gyakrabban jelentkező világpolitikai töréspontokra. Kimondhatjuk, hogy regionális együttműködésnek nagyon is van relevanciája, és talán az sem túlzó állítás, hogy az euroatlanti szövetség keretei között tartósan nincsen más alternatívája egyik visegrádi ország számára sem. Erre jó példa a pandémia kezelése a 2008–2009-es válság tanulságaiból okulva. Akkor ugyanis – miközben az egész EU megoldást keresett – a térségbeli országok számára

a hatékonyabb fellépést a regionális megközelítés tette lehetővé, és a tíz évvel korábbi tapasztalatok alapján a Covid19-járvány elleni küzdelem során – az uniós kritikák ellenére – szintén V4-es keretekben igyekeztek megoldást találni. Márpedig a dilemma igen komoly volt: hogyan lehet hatékonyan meggátolni egy valóban elképesztően gyorsan és széles körben terjedő, rettentő sok ember halálával járó világjárványt úgy, hogy a kezelés hatásai ne legyenek beláthatatlan következményekkel a gazdasági teljesítményre. Az e téren szerzett tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a térségbeli (V4-es) kohézió erősítésének, a fizikai és a humán infrastruktúra-fejlesztésnek, a regionális szinergiák kihasználásának továbbra is fontos célnak kell maradnia az érintett országok napirendjén.

Az euroatlanti szövetségi rendszerbe történő integrálódás célja megkérdőjelezhetetlen volt, és annak sikere is vitán felül áll. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a játékszabályokat az EU-ban és a NATO-ban nélkülünk alakították ki, és a teljes jogú tagság elérése után is indokolható hiányérzet maradt a visegrádi országokban: a szövetség feltétel nélküli igazodást várt el kiindulási alapként, és nem mindig volt befogadó a térségünkben megfogalmazott fenntartások tekintetében. Természetesen az euroatlanti integrációnak nincsen alternatívája, és a visegrádi országok – bármilyen ezzel ellentétes híresztelés vagy hiedelem ellenére – egyértelműen pro-NATO és pro-EU politikát folytatnak.⁴⁵

A visegrádi országok sokáig bizonyítani akarták, hogy megbízható szövetségesegek. Például feltételek nélkül felsorakoztak az Egyesült Államok mögé 2003-ban, ami számos neheztelő pillantást váltott ki Nyugat-Európából. Másrészt mindenben és kritika nélkül megfelelni igyekeztek a sokszor kettős mércét sem nélkülöző uniós csatlakozási folyamat során. A teljes jogú tagság, ahogy az a kifejezésből is adódik, valódi „egyenjogúsági” várakozásokat váltott ki – egyáltalán nem elítélhető módon – az „új” tagokban, azaz nem csak a köteleességekből kívánták kivenni a rájuk eső részt. Számukra nem az állandó dicséret a lényeg, ám az elhanyagoltság érzése és a háttérbe szorításuk valós félelmeket generált bennük. Ezeket a félelmeket jól értik a V4 országaiban, de nem feltétlenül az Egyesült Államokban. Ezért az együttműködés és a közös hang megtalálása különösen fontos. A visegrádi országok egyszerre szeretnének hatékony, fontos és megbízható partnerek lenni, miközben azt kívánják elérni, hogy a tipikusan regionális szempontból jelentős kérdésspecifikus komplexumokat se hanyagolják el az európai, illetve a transzatlanti politika napirend kialakítása során. A hatékonyság nem csak a V4-ektől függ, hiszen minden klubnak végre kell hajtania a belső reformjaikat, amelyekben az összes tag véleményének a meghallgatása fontos. A kettős vagy többes mérce alkalmazása – többek között a visegrádi országokkal szemben – semmi esetre sem előrevetető.

Jegyzetek

- 1 Kagan, Robert: *A dzsungel visszavág* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2022), 9. o.
- 2 Billot, James: „Henry Kissinger: Why I Changed My Mind About Ukraine”, *The Post*, <https://unherd.com/the-post/henry-kissinger-nato-membership-for-ukraine-is-appropriate/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 3 Robert Kagan a hibák forrását abban látja, hogy a rend az élet számos területét szabályozza, de nem változtatja meg az emberi természetet, és ezért érzékelhetjük úgy, hogy a liberális világrend ma a történelmi erők ostroma alatt áll. Az emberi természet negatív tulajdonságának a kihangsúlyozása egyértelműen realista kiindulás Kagan esetében, a rend korlátozó erejében való hit azonban inkább liberális. Kagan: *A dzsungel visszavág*; Kagan, Robert: „The Price of Hegemony”, *Foreign Affairs*, 101., no. 3. (2022).
- 4 A Közép-Európa és az Egyesült Államok kapcsolatainak történetét áttekintő művekre lásd például: Rada Péter: „The V4–US Relations and the American Foreign Policy Towards Central and Eastern Europe” in *Central Europe and the Visegrad Cooperation*, szerk. Stepper Péter (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2018), 298–309. o.; Péczeli Anna: *The Relations of Central European Countries with the United States* (Budapest: Dialóg Campus, 2019).
- 5 A *Külügyi Szemle* jelen száma éppen erre bizonyíték, de hasonló cél vezérelte a 2015-ben kiadott kötetet is: Marton Péter, Balogh István és Rada Péter: *Biztonsági tanulmányok: Új fogalmi keretek, és tanulságok a visegrádi országok számára* (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2015).
- 6 Annak a definiálása, hogy pontosan mit is jelent Közép-Európa, nem egyszerű feladat, és a földrajzi, a politikai és a gazdasági határok kijelölése során is abba a problémába ütközünk, hogy miként szűkítsük le a definíciót. Egyértelmű, hogy a kiszélesített fogalomhasználat módszertanilag inkább több, mint kevesebb problémát hordoz magában. Éppen ezért a jelen tanulmány – elsősorban az elméleti kiindulásra tekintettel – szűkítően értelmezi a fogalmat, és azt a Visegrádi Együttműködés országaira használja. A leszűkítő fogalomhasználat jóval bővebb és részletesebb leírását lásd: Marton, Balogh és Rada: *Biztonsági tanulmányok*.
- 7 Lásd a *Regional Security Complex Theory* megállapításait, például: Marton, Balogh és Rada: *Biztonsági tanulmányok*.
- 8 Lásd a magyar miniszterelnök stratégiai célkitűzését. Például: *Világgazdaság*, „Orbán: regionális középhatalmi státusz a cél”, <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2023/01/regionalis-kozephatalomkent-latia-magyarorszag-iovoiet-orban-viktor> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 9 Lásd bővebben: Marton, Balogh és Rada: *Biztonsági tanulmányok*.
- 10 Lásd az ENSZ-alapokmányt: *United Nations*, „United Nations Charter”, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 11 Cooper, Robert: *The Postmodern State and the World Order* (London: Demos, 2000).
- 12 Lásd: Marton, Balogh és Rada: *Biztonsági tanulmányok*.
- 13 Ikenberry, John G.: „Why American Power Endures”, *Foreign Affairs*, 101., no. 5. (2022): 58.
- 14 A liberálisok szerint a rend egyik legfontosabb jellemzője, hogy a haladás összekapcsolódott a modernitással, a kapitalista gazdasági növekedéssel. A folyamatos és gyorsuló emberi fejlődés nagyon meggyőző bizonyítéka, hogy az elmúlt 30 évben – azaz a jelen tanulmány időkeretével megegyező időszakban – a mélyszegénységben élők aránya, annak ellenére, hogy elképesztően megnövekedett a világ lakosainak a száma, évről évre

- 1%-kal esett vissza. Könnyű kiszámítani, hogy ez összesen több mint 30 százalékpontos csökkenés. Érdeemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban a liberálisokat balról előző „progresszívek” is élesen támadják a „liberális világrendet”, éppen a kapitalizmus miatt, vagy azért kritizálják, mert nem képes a rend a birodalmi logika alapján „egyenlősíteni”.
- 15 Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man* (London: Harper Perennial, 1993).
- 16 Levine, Norman: *Divergent Paths: Hegel in Marxism and Engelsism* (Lanham, MD: Lexington Books, 2006).
- 17 Erre reagál a magyar miniszterelnök 2022 decemberében nyilvánosságot látott véleménye, miszerint a blokkosodás nem érdeke Magyarországnak. Lásd például: Orbán Balázs: „Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre!”, *Mandiner*, https://mandiner.hu/cikk/20230104_nem_a_szetbontasra_igen_az_osszekapcsolasra_a_magyar_strategia (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 18 Kagan: *A dzsungel visszavág*.
- 19 Lásd például az egyébként meggyőző, de véleményem szerint korai előrejelzést: Turner, Susan: „Russia, China and a Multipolar World Order”, *Asian Perspective*, 33., no. 1. (2009): 159–184.
- 20 Maga a „nemzetközi közösség” kifejezés is liberális.
- 21 Hozzá kell tenni, hogy e hangzatos elképzelés megvalósításának a gyakorlati megjelenése inkább az Európai Unió megosztása irányába hat. Gondoljunk például arra, hogy a 2021-es demokráciacsúcsra nem hívta meg automatikusan minden EU- vagy NATO-tag szövetségét. Így – egyébként kontraproduktív módon – az EU-n belüli politikai ellentétekkel és ideológiai nézeteltérésekkel telített viták megerősítőjeként ver éket a szövetségesek közé, ahelyett hogy a szóban hangoztatott európai egységet erősítené.
- 22 NPR, „Biden Takes His »America Is Back« Message to the World in Munich Speech”, <https://www.npr.org/2021/02/19/969196055/biden-takes-his-americas-back-message-to-the-world-in-munich-speech> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 23 *The White House*, „Remarks by President Biden on the United Efforts of the Free World to Support the People of Ukraine”, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/26/remarks-by-president-biden-on-the-united-efforts-of-the-free-world-to-support-the-people-of-ukraine/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 24 Természetesen a kifejezés alapvetően a brit–amerikai együttműködésre utal, de nem teljesen helytelen annak a tágabb, uniós kontextusban történő használata sem.
- 25 *The White House*, „Memorandum on Revitalizing America’s Foreign Policy and National Security Workforce, Institutions, and Partnerships”, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/02/04/memorandum-revitalizing-americas-foreign-policy-and-national-security-workforce-institutions-and-partnerships/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 26 Még ellentmondásosabb a demokráciák világának a kijelölése, ami éppen az Európai Uniót osztja meg, tekintettel arra, hogy Biden nem hívta meg az EU-tag Magyarországot a 2021 decemberében virtuálisan megrendezett demokráciacsúcsra, miközben olyan (bár nem EU tag) államok is jelen voltak, amelyek korántsem nevezhetők az amerikai szterderdek szerint sem demokratikusnak. Ilyen meghívott volt például: Pakisztán, a Fülöp-szigetek vagy a Kongói Demokratikus Köztársaság. A résztvevők pontos listáját lásd: *U.S. Department of State*, „Summit for Democracy 2021: Invited Participants”, <https://www.state.gov/participant-list-the-summit-for-democracy/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).

- 27 Ikenberry, John G.: *A World Safe for Democracy* (New Haven, CT: Yale University Press, 2020), 13. o.
- 28 A 2000-es évek külpolitikai stratégiáinak a visszatérő kulcsszavai erre a gondolatra építenek. Ennek jó példája az EU-nak a tulajdonképpen azóta is az egyetlen biztonsági stratégiája: *European Council. Council of the European Union*, „European Security Strategy – A Secure Europe in a Better World”, <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world/> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 29 A „Visegrád Spirit”, vagy a „visegrádi identitás” kifejezés értelmezésével kapcsolatban bővebben lásd: Rada Péter: „30 Years of Visegrad Cooperation and the Transatlantic Relations”, *BiztPol Affairs*, 9., no. 2. (2021): 3–13.
- 30 Lásd a cseh V4-elnökség által publikált anyagot: Czech Presidency of the Visegrad Group 2019–2020: „The Long Term Vision of the Visegrad Countries on Their Defence Cooperation”, <https://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=454> (a letöltés ideje: 2023. december 5.).
- 31 Stepper Péter: „Magyarország hozzájárulása a NATO működéséhez”, *AJTK Fókuszban*, no. 2. (2019): 115–119.
- 32 Rada Péter: „Átalakuló biztonsági kihívások” in *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*, szerk. Rada Péter (Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 2007), 53–72. o.; Rada Péter: „Megváltozó világunk és a biztonsági kihívások átalakulása” in *Biztonságpolitikai Corvinák*, szerk. Szálkai Kinga, Baranyi Tamás Péter és Szarka E. Luca (Budapest: Antall József Tudásközpont, 2019), 15–23. o.
- 33 Zakaria, Fareed: *The Post-American World* (New York, NY: The New York Times, 2011).
- 34 Kagan: *A dzsungel visszavág*.
- 35 Ez a klasszikus liberális mikroökonómiai logika. A liberális elméletekről részletesebben: Baylis, John, Smith, Steve és Owens, Patricia (szerk.): *The Globalization of World Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2020), 114. o.
- 36 Stepper Péter: „A V4-együttműködés politikaelméleti magyarázata(i): A funkcionalista integrációelmélet strukturalista alternatívája”, *Külügyi Szemle*, 21., 1. (2022): 3–34.
- 37 Az elméleti keretek kibővítésének igényéről és a biztonság V4-specifikus vonatkozásairól lásd: Marton, Balogh és Rada: *Biztonsági tanulmányok*.
- 38 Uo.
- 39 Érdekes, hogy ezt a scenáriót a liberális Kagan és a realista Mearsheimer is előrevetítette, és bár más logika alapján, az én megállapításom szintén ez volt. Lásd: Rada: „Megváltozó világunk”; Mearsheimer, John J.: *The Great Delusion* (New Haven, CT: Yale University Press, 2018); Kagan: *A dzsungel visszavág*.
- 40 Mearsheimer: *The Great Delusion*.
- 41 Kagan: „The Price of Hegemony”, 10–18. o.
- 42 Baylis, Smith és Owens (szerk.): *The Globalization of World Politics*, 103–114., 130–144., 192–206. o.
- 43 Mearsheimer: *The Great Delusion*, 6. o.
- 44 Victoria Nulandnak, a State Department államtitkárának a magatartása mindegyre kiváló példa. Az USA Nagykövetsége Magyarországon, „Victoria Nuland, az európai és eurázsiai térség ügyeiért felelős külügyi államtitkár beszéde az Egyesült Államok–Közép-Európa stratégiai fórumon”, <http://ircblog.usembassy.hu/2014/10/03/victoria-nuland-az-europai-es-eurazsiai-terseg-ugyeiert-felelos-kuluyvi-allamtitkar-beszede-az-egyeseult-allamok-kozep-europa-strategiai-forumon/> (a letöltés ideje: 2014. december 3.).

- 45 E megjegyzéssel bizonyára sokan automatikusan vitatkozni fognak, de a tanulmány a valódi politikai-gazdasági tetteket és döntéseket értékeli. Illetve azt is figyelembe kell venni, hogy a kritika nem feltétlenül egyenlő a szkepticizmussal, és a közvélemény-kutatások is egyértelműen a NATO és az EU népszerűségét bizonyítják, amit a kormányok sem hagyhatnának figyelmen kívül. Lásd részletesebben a Nézőpont Intézetnek a témával kapcsolatos különböző felméréseit: Nézőpont Intézet: „Tízből hét közép-európai ellenzi a bevándorlást”, *Nézőpont*, <https://nezopont.hu/tizbol-het-kozep-europai-ellenzi-a-bevandorlast/> (a letöltés ideje: 2023. november 25.); Nézőpont Intézet: „Újabb közös pont: minden visegrádi ország ragaszkodik a NATO-hoz”, *Nézőpont*, <https://nezopont.hu/ujabb-kozos-pont-minden-visegrad-i-orszag-ragaszkodik-a-nato-hoz/> (a letöltés ideje: 2023. november 25.); Nézőpont Intézet: „Visegrádi identitás. Vízió vagy valóság?”, *Nézőpont*, https://nezopont.hu/wp-content/uploads/2020/01/V4_tanulm%C3%A1ny_09_friss-1.pdf (a letöltés ideje: 2023. november 25.).